

Tomas Bernhard
stari majstori
komedija

ROMAN

prevela s nemačkog
Sanja Karanović

L O M

BEOGRAD / MMXIX

Naslov originala

Thomas Bernhard

Alte Meister. Komödie

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1985

All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin

Uz podršku

Bundesministerium für Kunst und Kultur

urednik izdanja

Flavio Rigonat

Kazna odgovara krivici: da izgubimo i najmanju volju za životom,
da dođemo u stanje krajnje zgađenosti nad životom.

Kjerkegor

Susret s Regerom u *Muzeju istorije umetnosti* dogovoren je tek za pola dvanaest, ali ja sam tamo bio već u pola jedanaest jer sam odavno rekao sebi da ću jednom, neometano i iz nekog najidealnijeg mogućeg prikrajka, da ga posmatram, piše Acbaheer. Budući da Reger tokom prepodneva sedi ispred Tintoretovog *Čoveka sa sedom bradom*, u takozvanoj sali Bordone, na klupi presvučenoj somotom, na kojoj mi je juče pojašnjavao takozvanu sonatu *Oluja*, a potom je nastavio da izlaže o *umetnosti fuge*, od *pre Baha* do *posle Šumana*, kako se izrazio, pričajući pritom sve više o Mocartu, a ne o Bahu, ja sam morao da nađem mesto u takozvanoj sali Sebastijano; morao sam, dakle, što mi nimalo nije godilo, da istrpim Tacijana kako bih mogao da posmatram Regera ispred Tintoretovog *Čoveka sa sedom bradom*, i to stojeći, što nije neki problem, jer ionako više volim da stojim nego da sedim, pogotovo kad posmatram ljude, čitavog života uvek bolje posmatram stojeći nego sedeći, i sada, dok sam gledao iz sale Sebastijano u salu Bordone, pogleda izoštrenog do krajnjih granica, mogao sam konačno sasvim lepo, iz profila, čak ga ni naslon klupe nije zaklanjao, da vidim Regera na koga je nagla promena vremena tokom prethodne noći očigledno loše uticala, pa je sve vreme sedeo sa svojim crnim šeširom na glavi, mogao sam dakle da vidim celu Regerovu levu

stranu okrenutu prema meni, tako da je moj naum, da je-
dnom neometano posmatram Regera, uspeo. Oslonjen o
svoj štap stisnut među kolenima, činilo mi se da se Reger
(u zimskom kaputu), potpuno usredsredio na proučavanje
Čoveka sa sedom bradom, i zato se prilikom posmatranja
Regera ni najmanje nisam plašio da ću biti razotkriven.
Čuvaru sale, Irzigleru (Jeneu!), s kojim je Regera vezivalo
poznanstvo dugo već više od trideset godina i sa kojim sam
i ja (takođe već više od dvadeset godina) negovao dobre
odnose, rukom sam dao znak da želim neometano da po-
smatram Regera, i svaki put kad bi se Irzigler pojavio, tačan
kao mehanizam časovnika, on bi se pretvarao da nisam
tu, kao što se pretvarao da ni Reger nije tu, dok bi druge
posetioce, kojih je ove subote, kad je ulaz u muzej bespla-
tan, bilo neshvatljivo malo, on, Irzigler, ispunjavajući svoj
zadatak, pomno pratio svojim uobičajenim pogledom,
neprijatnim za svakog ko ga ne poznaje. Irzigler ima strog
pogled kakav koriste muzejski čuvari da bi zastrašili po-
setioce, koji su, kao što se zna, spremni na svakojake dr-
skosti; način na koji se Irzigler pojavljuje, iznenada i pot-
puno nečujno, iza ugla ove ili one sale zaista je odvratn
svakom ko ga ne poznaje; u svojoj sivoj, nakaradno skro-
jenoj uniformi, predviđenoj da traje večno, zakopčanoj
velikim crnim dugmadima, koja visi na njegovom mrša-
vom telu kao na čiviluku, i sa svojom kapom sa štitnikom,
skrojenom od istog sivog materijala, više je ličio na naše
zatvorske stražare nego na muzejskog čuvara kojeg je dr-
žava postavila da pazi na umetnička dela. Irzigler je, otka-
ko ga poznajem, uvek jednako bled, mada nije bolestan, i
Reger ga već nekoliko decenija naziva *mrtvacem koji već
trideset pet godina služi državi u Muzeju istorije umetno-
sti*. Reger, koji više od trideset šest godina posećuje Muzej

istorije umetnosti, poznaje Irziglera još od prvog dana njegovog stupanja u službu, i s njim je u pravom prijateljskom odnosu. *Bila je dovoljna samo jedna sasvim mala napojnica da bih zauvek obezbedio sebi klupu u sali Bordone*, priznao mi je Reger jednom pre mnogo godina. Reger je s Irziglerom izgradio takav odnos da je on sada, posle trideset i više godina, postao njihova navika. Kad god bi Reger pozeleo, a to je često bio slučaj, da ostane sam, posmatrajući Tintoretovog *Čoveka sa sedom bradom*, Irzigler bi naprosto zatvorio salu Bordone za posetioce, a onda bi stao na ulaz i nikog ne bi puštao unutra. Bilo je dovoljno da Reger samo da znak rukom i Irzigler bi smesta zatvarao salu Bordone, a posetioce koji bi se zatekli u sali Bordone, bez snebivanja bi isterao iz sale Bordone, jer Reger tako želi. Irzigler je izučio za stolara u Bruku na Lajti, ali je od stolarstva digao ruke i *pre* nego što je stekao zvanje stolarskog pomoćnika, jer je rešio da postane policajac. Policija je, međutim, odbila Irziglera zbog *fizičke slabosti*. Jedan njegov ujak, majčin brat, koji je još od svoje dvadeset četvrte bio čuvar u Muzeju istorije umetnosti, isposlovaو mu je to mesto u Muzeju istorije umetnosti, *najslabije plaćeno, ali zato najsigurnije*, kako kaže Irzigler. A u policiju je Irzigler zapravo hteo da uđe samo zato što mu se činilo da bi time rešio problem sa oblačenjem. Čitav život provesti u istoj odeći i pritom ne morati čak ni da plati tu doživotnu odeću, jer se država za to pobrinula, za njega je bio ideal, a uostalom je i ujak koji ga je doveo u Muzej istorije umetnosti mislio tako, što se tog ideala tiče, i nema neke razlike u tome da li je zaposlen u policiji ili u Muzeju istorije umetnosti, u policiji, doduše, plaćaju više, u Muzeju istorije umetnosti manje, ali zato posao u Muzeju istorije umetnosti ne može da se poredi s policijskom službom,

neki *odgovorniji i istovremeno lakši posao* nego što je ovaj u Muzeju istorije umetnosti on, Irzigler, ne bi mogao ni da zamisli. Policijska služba svakodnevno je izložena opasnosti, kaže Irzigler, služba u Muzeju istorije umetnosti nije. Zbog jednoličnosti u njegovoj službi ne treba brinuti, on tu jednoličnost voli. Tokom dana on pređe četrdeset do pedeset kilometara, što je mnogo korisnije za njegovo zdravlje od, recimo, službe u policiji, gde bi mu se glavna dužnost sastojala u sedenju na tvrdoj kancelarijskoj stolici, čitav život. Njemu je milije da se bavi *muzejskim posetiocima nego običnim ljudima*, jer su muzejski posetioци svakako *ljudi višeg društvenog ranga s razvijenim smislom za umetnost*. Vremenom se i kod njega razvio jedan takav smisao za umetnost, i on bi u svako doba bio u stanju da vodi posetioce kroz Muzej istorije umetnosti, u svakom slučaju kroz umetničku galeriju, kako kaže, ali to mu nije nužno. Ljudi ionako uopšte ne slušaju ono što im se govori, kaže Irzigler. *Muzejski vodiči već decenijama pričaju jedno te isto i pritom, naravno, gomilu gluposti, kao što kaže gospodin Reger*, kaže mi Irzigler. *Istoričari umetnosti posetioce samo gnjave svojim trabunjanjem*, kaže Irzigler, koji je vremenom doslovno preuzeo mnoge, ako ne i sve Regerove rečenice. Irzigler je Regerov glasnogovornik, skoro sve što Irzigler kaže, Reger je već rekao, trideset i više godina Irzigler govori ono što je izgovorio Reger. Kad dobro oslušnem, čujem Regera kako govori kroz Irziglera. *Kad slušamo vodiče, čujemo uvek samo trabunjanje o umetnosti koje nam ide na živce, to nepodnošljivo trabunjanje o umetnosti istoričara umetnosti*, kaže Irzigler, jer to Reger često govori. *Sve ove slike su veličanstvene, ali nijedna nije savršena*, odjekuje Reger iz Irziglera. Ljudi idu u muzeje samo zato što im je rečeno da kulturnan čovek treba da ide

u muzeje, ne zbog zainteresovanosti za umetnost, ljude umetnost ne zanima, najmanje devedeset devet procenata čovečanstva umetnost uopšte ne zanima, kaže Irzigler, doslovno reprodukujući Regera. On, Irzigler, imao je teško detinjstvo, majku obolelu od raka koja je umrla već u četrdeset šestoj, oca probisveta, većito pijanog. *Bruk na Lajti jedno je užasno mesto, kao i većina burgenlandskih mesta.* Svako ko može, beži iz Burgenlanda, kaže Irzigler, ali većina ne može, doživotno su osuđeni na Burgenland, što je u najmanju ruku podjednako grozno koliko i doživotna utamničenost u Štajnu na Dunavu. Burgenlandčani su zatvorenici, kaže Irzigler, njihov zavičaj jedan je običan zatvor. Ubeđuju sebe da im je zavičaj lep, a u stvarnosti je Burgenland bezličan i odvratn. Zimi se Burgenlandčani guše u snegu, leti ih žderu komarci. A u proleće i u jesen Burgenlandčani jedino gacaju po sopstvenom blatu. Nigde u Evropi nema siromašnije i prljavije zemlje od Burgenlanda, kaže Irzigler. Bečlije neprestano uveravaju Burgenlandčane da je Burgenland lepa zemlja, zato što su Bečlije zaljubljene u tu burgenlandsku prljavštinu, i tu burgenlandsku tupavost doživljavaju kao nešto *romantično*, jer su na svoj bečki način perverzni. Osim toga Burgenland nije proizveo ništa, *izuzev gospodina Hajdna, kao što kaže gospodin Reger*, kaže Irzigler. Reći da ste rodnom iz Burgenlanda ne znači ništa drugo nego da ste rodnom iz nekog austrijskog zatvora. Ili iz neke austrijske ludnice, kaže Irzigler. *Burgenlandčani odlaze u Beč kao u crkvu*, rekao je. Najveća želja Burgenlandčana jeste da stupe u bečku policiju, rekao je pre nekoliko dana, što mi se nije posrećilo, jer sam bio suviše slab, zbog *fizičke slabosti*. Ali ja sam ipak čuvar u Muzeju istorije umetnosti i, ujedno, državni službenik. Uveče, posle šest, rekao je, ja ne zaključavam zlo-

činice nego umetnička dela, zaključavam Rubensa i Belota. Irziglerovom ujaku, koji je stupio u službu u Muzeju istorije umetnosti odmah posle Prvog svetskog rata, zavidela je cela porodica. Svake dve ili tri godine kad bi došli da ga posete u Muzej istorije umetnosti, subotom ili nedeljom kad je ulaz besplatan, uvek bi ga *potpuno prestravljeni sledili kroz sale s velikim majstorima* i neprekidno bi se divili *njegovoj uniformi*. Ujak je, naravno, ubrzo postao glavni čuvar i nosio je malu zvezdu od mesinga na reveru svoje uniforme, rekao je Irzigler. Od silnog strahopoštovanja i divljenja, dok ih je vodio kroz sale, oni nisu razumeli ništa od onoga što im je govorio. Zaista je onda bilo potpuno besmisleno objašnjavati im Veronezea, rekao je Irzigler pre nekoliko dana. Deca moje sestre bila su očarana mojim mekim cipelama, rekao je Irzigler, a moja sestra je zastala baš pred Renijem, najnetalentovanijim od svih ovde izloženih slikara. Reger mrzi Renija, dakle i Irzigler mrzi Renija. Mislim da je Irzigler dosegao već zavidnu umešnost u usvajanju Regerovih rečenica, čak ih izgovara gotovo savršeno preslikanim Regerovim tonom. Moja sestra posećuje *mene, a ne muzej*, rekao je Irzigler. Moja sestra uopšte ne mari za umetnost. Ali njena deca se dive svemu što vide dok ih vodim kroz sale. Zastanu ispred Velaskeza i neće da idu dalje, rekao je Irzigler. Jednom je gospodin Reger pozvao mene i moju porodicu u Prater, rekao je Irzigler, *velikodušni gospodin Reger, jedne nedelje uveče. Dok mu je supruga još bila živa*, rekao je Irzigler. Stajao sam tu i posmatrao Regera, koji je još uvek, što se kaže, bio *udubljen* u Tintoretovog *Čoveka sa sedom brađom*, i istovremeno sam pred sobom video Irziglera, mada on uopšte nije bio u sali Bordone, dok mi pripoveda svoju životnu priču, dakle prizore s Irziglerom od prošle nede-

lje, istovremeno s Regerom koji je sedeo na klupi presvučenoj somotom i, naravno, još me nije primetio. Irzigler je rekao da mu je još kao detetu najveća želja bila da pristupi bečkoj policiji, da bude žandar. Nikada nije imao neku drugu želju kad je reč o životnom pozivu. Irzigler je imao dvadeset tri godine kada su mu u kasarni Rosau uručili potvrdu o *fizičkoj nesposobnosti*, njemu se tada zaista *svet srušio*. U tom stanju krajnje beznadežnosti, ujak mu je, međutim, isposlovao mesto čuvara u Muzeju istorije umetnosti. U Beč je došao samo s malom pohabanom torbom u ruci, to jest u stan svog ujaka, koji mu je dozvolio da tu ostane četiri nedelje, a onda je on, Irzigler, iznajmio sobu na Melkerbastaju. U toj iznajmljenoj sobi živeo je dvanaest godina. Tokom tih prvih nekoliko godina od Beča nije video ništa, već oko sedam izjutra bio bi u Muzeju istorije umetnosti, a uveče, posle šest, ponovo kod kuće, tokom svih tih godina njegov ručak se sastojao samo od parčeta hleba s kobasicom ili sirom, i to bi pojeo uz čašu vode s česme, u nekoj maloj kabini iza garderobe za posetioce. Burgenlandžani su ljudi bez ikakvih zahteva, u mladosti sam radio sa Burgenlandžanima na raznim gradilištima i stanovao sam sa Burgenlandžanima u svakojakim barakama i znam da Burgenlandžani nemaju nikakvih zahteva, potrebno im je samo ono najnužnije, zato do kraja meseca zaista uspevaju da uštede osamdeset procenata svoje plate, nekad i više. Dok sam posmatrao Regera, a posmatrao sam ga uistinu pomno, onako kako ga nikada ranije nisam posmatrao, video sam Irziglera dok stojim s njim pre nedelju dana u sali Batoni, i slušam ga. Muž jedne od njegovih prababa bio je rodom iz Tirola, odatle i prezime Irzigler. Imao je dve sestre, mlađa se s jednim frizerskim pomoćnikom tek šezdesetih godina iselila iz

Matersburga u Ameriku i tamo, u trideset petoj, umrla od nostalgije. Ima i tri brata, sva trojica danas žive u Burgenlandu kao pomoćni radnici. Dvojica su se, kao i on, uputili u Beč da bi stupili u policijsku službu, ali ih nisu primili. A za službu u muzeju *nesumnjivo je neophodna izvesna inteligencija*. Od Regera je mnogo naučio. Ima ljudi koji pričaju da je Reger lud, jer samo ludak može već trideset i više godina da ide u galerije Muzeja istorije umetnosti svakog drugog dana, osim ponedeljka, ali u te priče on ne veruje, gospodin Reger *je jedan pametan, obrazovan čovek*, rekao je Irzigler. Da, rekao sam Irzigleru, gospodin Reger je jedan ne samo pametan i obrazovan čovek, već je i veoma poznat, uostalom, studirao je muziku u Lajpcigu i Beču i pisao je muzičke kritike za *Tajms*, i još uvek piše za *Tajms*, rekao sam. Ali on nije običan muzički kritičar, rekao sam, nekakvo blebetalo, već muzikolog u najistinskijem smislu te reči, i sa svom ozbiljnošću velike ličnosti. Reger ne može da se poredi sa svim tim brbljivim muzičkim feljtonistima koji ovde svakodnevno šire svoja pogana blebetanja u dnevnim novinama. Reger je istinski filozof, rekao sam Irzigleru, filozof u najčistijem smislu tog pojma. Više od trideset godina Reger piše svoje kritike za *Tajms*, te male eseje iz filozofije muzike, koji će jednog dana sigurno biti sabrani u knjigu i objavljeni. To prebivanje u Muzeju istorije umetnosti nesumnjivo je jedan od preduslova da Reger *tako* piše za *Tajms* kako piše za *Tajms*, rekao sam Irzigleru, bez obzira da li me je Irzigler razumeo ili nije, verovatno me Irzigler nije razumeo, pomislio sam tada, a i sada tako mislim. Da Reger piše svoje muzičke kritike za *Tajms* to u Austriji ne zna niko, možda samo nekoliko njih to zna, rekao sam Irzigleru. Mogao bih takođe da kažem da je Reger *samostalni filozof*, rekao sam

Irzigleru, mada je možda glupo govoriti Irzigleru takve stvari. U Muzeju istorije umetnosti Reger nalazi ono što inače nigde drugde ne nalazi, rekao sam Irzigleru, sve ono što je važno, sve ono što je korisno za njegovo mišljenje i za njegov rad. Regerovo ponašanje ljudi mogu nazvati sumanutim, a ono to nije, rekao sam Irzigleru, ovde u Beču i u Austriji Regeera ne primećuju, rekao sam Irzigleru, ali u Londonu i u Engleskoj, pa čak i u Sjedinjenim Državama znaju ko je Reger, o kakvom kapacitetu je reč, rekao sam Irzigleru. I ne zaboravite pritom tu idealnu temperaturu od osamnaest stepeni Celzijusovih koja tokom čitave godine vlada ovde u Muzeju istorije umetnosti, napomenuo sam još Irzigleru. Irzigler je samo klimnuo glavom. Reger je jedna izuzetno uvažena ličnost u čitavom muzikološkom svetu, rekao sam juče Irzigleru, samo što ovde, u njegovom zavičaju, niko ne želi da zna bilo šta o tome, naprotiv, ovde, gde je kod kuće, Regeera, koji je sve ostale iz svoje struke ostavio daleko iza sebe, sav taj odvratni provincijski diletantizam, naravno, ne vole, Reger je ništa manje nego omražen u svojoj domovini Austriji, rekao sam Irzigleru. Genije kakav je Reger ovde je omražen, rekao sam Irzigleru, bez obzira na to što Irzigler uopšte nije razumeo šta sam mislio kad sam mu rekao da je genije poput Regeera ovde omražen, i bez obzira na to da li je zaista ispravno govoriti o Regeru kao o geniju, *naučni genije, čak ljudski genije*, mislio sam, Reger to svakako jeste. Genije i Austrija se ne podnose, rekao sam. U Austriji se morate držati osrednjosti da bi vas saslušali i ozbiljno shvatili, morate biti čovek od neznanja i provincijskog licemerja, i imati glavu skrojenu po meri vaše male države. Genije, ili makar samo izvanredan duh, biće ovde, pre ili kasnije, *ubijen* na ponižavajući način, rekao sam Irzigleru. Jedino

ljudi poput Regera, koji se u ovoj užasnoj zemlji mogu izbrojati na prste jedne ruke, nadilaze ovo stanje unižavanja i mržnje, potlačenosti i ravnodušnosti, opšte bestidnosti neprijateljski okrenute prema duhu, koje vlada svuda u Austriji, jedino ljudi poput Regera, veličanstvenog karaktera i britkog, nepotkupljivog uma. Mada gospodin Reger nije u nesrećnim odnosima s upravnicom ovog Muzeja, i mada on tu upravnicu odlično poznaje, rekao sam Irzigleru, on ni u snu ne bi pomislio da nju, upravnicu, zamoli za bilo šta što bi se ticalo njega ili ovog Muzeja. Baš kada je gospodin Reger naumio da upravu, a to znači upravnicu, obavesti o lošem stanju presvlaka na klupama i da je, možda, podstakne da obezbedi novo presvlačenje klupa u salama, klupe su presvučene, i to zaista s ukusom, rekao sam Irzigleru. Ne verujem, rekao sam Irzigleru, da uprava Muzeja istorije umetnosti zna da gospodin Reger već više od trideset godina svakog drugog dana dolazi u muzej i sedi uvek na istoj klupi u sali Bordone, ne, u to ne verujem. O tome bi sigurno bilo reči pri nekom od Regerovih susreta s upravnicom, no, koliko mi je poznato, upavnica o tome ne zna ništa, zato što gospodin Reger o tome nikada nije govorio, i zato što ste vi, gospodine Irzigler, o tome uvek ćutali, jer je želja gospodina Regera da ćutite o tome da Reger već više od trideset godina svakog drugog dana osim ponedeljka posećuje Muzej istorije umetnosti. Uviđajnost, to je vaša snažna crta, rekao sam Irzigleru, pomislio sam dok sam posmatrao Regera koji je posmatrao Tintoretovog *Čoveka sa sedom bradom*, a kojeg je opet posmatrao Irzigler. Reger je izuzetan čovek, i prema izuzetnim ljudima bismo morali da budemo uviđavni, rekao sam juče Irzigleru. Da mi, to jest Reger i ja, dva dana zaredom posetimo muzej, to je nezamislivo, rekao sam juče

Irzigleru, no ipak sam ga baš danas, jer je Reger baš tako želeo, opet posetio, a zašto je Reger i danas tu, ne znam, pomislio sam, ali ubrzo ću saznati. Irzigler je takođe bio veoma iznenađen kad me je danas video, jer sam mu još koliko juče rekao da je moj dolazak u Muzej istorije umetnosti dva dana zaredom nemoguć, baš kao što je to dosad bilo nemoguće i za Regera. A danas smo obojica, i Reger i ja, opet u Muzeju istorije umetnosti, u kome smo i juče bili. To mora da je uznemirilo Irziglera, mislio sam, mislim. Da se čovek ponekad prevari, pa da sutradan ponovo ode u Muzej istorije umetnosti, to je sasvim moguće, mislio sam, ali ipak, kad razmislim, nije se *samo Reger* prevario, ili nisam se *samo ja* prevario u toj stvari, nego smo se *obojica, Reger i ja*, prevarili u tome. Reger mi je juče izričito rekao, *dođite sutra ovamo*, još uvek čujem Regera kako mi to govori. Ali Irzigler to, naravno, nije čuo, i o tome ništa nije znao, i naravno da se sad čudi što smo Reger i ja danas ponovo u muzeju. Da mi Reger juče nije rekao, *dođite sutra ovamo*, ja ne bih danas došao u Muzej istorije umetnosti, možda tek iduće nedelje, jer za razliku od Regera, koji zaista ide u Muzej istorije umetnosti svakog drugog dana, i to već decenijama, ja ne idem svakog drugog dana u Muzej istorije umetnosti, već samo kad poželim i kad mi prija. A ukoliko hoću da vidim Regera, ne moram nužno da idem u Muzej istorije umetnosti, dovoljno je samo da svratim do hotela *Ambasador*, u koji on uvek odlazi kad izađe iz Muzeja istorije umetnosti. U *Ambasadoru* mogu da sretнем Regera, ako želim, svakog dana. U *Ambasadoru* on ima svoje mesto u uglu pored prozora, i to za stolom pored takozvanog *Jevrejskog stola*, koji se nalazi ispred *Mađarskog stola*, koji stoji iza *Arapskog stola*, kad od Regerovog stola gledamo prema ulaznim vratima. Naravno da

radije odlazim u *Ambasador* nego u Muzej istorije umetnosti, ali kad ne mogu da dočekam da Reger stigne u *Ambasador*, onda već oko jedanaest odem u Muzej istorije umetnosti da bih ga video, svog duhovnog oca. Reger provodi prepodne u Muzeju istorije umetnosti, popodne u *Ambasadoru*, u Muzej istorije umetnosti odlazi oko pola jedanaest, u *Ambasador* oko pola tri. Do podneva mu prija temperatura od osamnaest stepeni u Muzeju istorije umetnosti, po podne se oseća prijatnije u toplom *Ambasadoru*, u kojem je temperatura uvek dvadeset tri stepena. Tokom popodneva ne razmišljam više tako rado i tako intenzivno, kaže Reger, pa onda mogu sebi da priuštim *Ambasador*. Muzej istorije umetnosti je njegova *radionica za stvaranje duhovnih proizvoda*, kako kaže, dok je, recimo, *Ambasador* moja *mašina za obradu misli*. U Muzeju istorije umetnosti osećam se izložen, a u *Ambasadoru* zaštićen, kaže on. Ta suprotnost, Muzej istorije umetnosti – *Ambasador*, neophodna je mom mišljenju više od svega drugog, izloženost, s jedne strane, zaštićenost s druge, atmosfera u Muzeju istorije umetnosti s jedne strane, i atmosfera u *Ambasadoru* s druge, izloženost s jedne, zaštićenost s druge strane, dragi moj Acbaheru; tajna mog mišljenja, rekao je, počiva na tome da prepodne provodim u Muzeju istorije umetnosti, a popodne u *Ambasadoru*. Postoji li nešto što je u većoj opreci od Muzeja istorije umetnosti, to jest galerije slika Muzeja istorije umetnosti, i *Ambasadora*. Muzej istorije umetnosti učinio sam svojom duhovnom navikom, baš kao i *Ambasador*, rekao je. Kvalitet mojih kritika za *Tajms*, s kojim uostalom saradujem već trideset četiri godine, rekao je, zasniva se, u stvari, na činjenici da posećujem Muzej istorije umetnosti i *Ambasador*, Muzej istorije umetnosti svakog *drugog* prepodne-

va, *Ambasador svakog* popodneva. Samo ta navika spasla me je nakon smrti moje žene. Bez te navike, dragi moj Acbaheru, i ja bih već umro, rekao je juče Reger. Svakom čoveku je neophodna jedna takva navika da bi preživeo, rekao je. Neka je to i najluđa navika, ona mu je neophodna. Izgleda da se Regerovo stanje popravilo, način na koji govori ponovo je isti onakav kakav je bio pre nego što mu je supruga preminula. On, doduše, kaže da je sada prebrodio takozvanu *mrtvu tačku*, ali da će ipak celog života patiti što ga je žena ostavila samog. Uvek iznova ponavlja kako je čitavog života živeo u zabludi da će *on* biti taj koji će napustiti ženu, da će *on* umreti pre nje, jer je njena smrt došla tako iznenada, samo nekoliko dana pre njene smrti bio je još čvrsto ubeđen da će ga *ona* nadživeti; *ona* je bila ta koja je zdrava, *ja* sam bio taj koji je bolestan, da, s tom mišlju i sa tim verovanjem živeli smo oduvek, kaže on. Niko nije bio tako zdrav kao moja žena, *živela je život u zdravlju, dok sam ja većito egzistirao u bolesti, i to u smrtonosnoj bolesti*, rekao je. Ona je bila zdrava, ona je bila budućnost, ja sam uvek bio bolestan, bio sam prošlost, rekao je. Da bi jednom mogao da ostane bez svoje žene i uistinu sam, to nikada nije mogao ni da zamisli, rekao je. A ukoliko bi ona umrla pre mene, ja bih umro odmah posle nje, što je brže moguće, uvek je tako mislio. Sada mora, s jedne strane, da se izbori sa zabludom da će ona umreti posle njega, kao i sa činjenicom da se nije ubio odmah posle njene smrti, i da nije, dakle, kako je nameravao, produžio za njom u smrt. Kako sam oduvek znao da mi je ona sve, nisam, naravno, mogao ni da pomislim da ću nastaviti da živim posle nje, dragi moj Acbaheru, rekao je. Zbog te ljudske i, zapravo, čoveka nedostojne slabosti, zbog tog kukavičluka, nisam umro za njom, rekao je, nisam se ubio

odmah posle njene smrti, naprotiv, sada mi se čini da sam ojačao (tako je rekao juče!), ponekad, u poslednje vreme, osećam da sam sada jači nego ikada pre. Sada mi je još više stalo do života nego ranije, verovali vi to ili ne, zapravo sam najzdušnije prigrlio život, rekao je juče. Ne želim u to da verujem, ali živim još jačim intenzitetom nego pre njene smrti. Doduše, bilo mi je potrebno više od godinu dana da bih uopšte došao na tu misao, ali sada mislim tu misao bez ikakvog ustezanja, rekao je. Ono što me, pak, izuzetno pritiska, jeste činjenica da je moja žena bila jedan tako prijemčiv čovek, *posedovala je ogromno znanje koje sam joj preneo*, i sad je preminula i, dakle, sa sobom u smrt odnela to ogromno znanje; to je ono što je čudovišno, ta čudovišnost još je čudovišnija od činjenice da nje više nema, rekao je. Istiskujemo sve iz sebe i utiskujemo u jednog takvog čoveka, a on nas napušta, rekao je, ostavlja nas zauvek. A onda i ta *naprasnost*, činjenica da nismo predosetili smrt tog čoveka, ni za trenutak nisam predosetio smrt svoje žene, baš kao da će živeti večno, tako sam gledao na nju, nikada nisam pomislio na njenu smrt, rekao je, kao da će zaista *s mojim znanjem živeti večno poput večnosti*, rekao je. Stvarno naprasna smrt, rekao je. Da takvog čoveka uzimamo zauvek, užasna je zabluda. Da sam znao da će me napustiti, postupao bih sasvim drugačije, ali nisam znao da će pre mene umreti i napustiti me, i zato sam postupao sasvim nerazumno, kao da će večno egzistirati u večnosti, pri čemu moja žena uopšte nije ni sazdana za večnost, nego za prolaznost, kao i svi mi. Samo kad volimo nekog čoveka takvom nesputanom ljubavlju kako sam ja voleo svoju ženu, onda zaista verujemo da će on živeti večno i u večnosti. Nikada pre, dok bi sedeo u sali Bordone, on nije ostavljao šešir na glavi, i to me je uznemirilo u istoj meri